

símgotni, védeni.

Városon és falun egyaránt legfőképpen szilvavag (mandula, mandorla) alakú „szigeteken” építik fel templomaikat, kápolnáikat, fontos épületeiket, két „oldalan” széles és keskeny (zsák) utcákkal körbecvée az emberck.

A templomon kereszt (az égi megfelelőjénél a Cygnus, Hattyú), a magyar hagyományban: kőrösz, zászlótartó, vezér, had- és nászvezető, háromhadnagy, vplcgény, vőfély, pártahügyya, sereghajtó, stb., mind-mind Jézusra, a vezetőre, az élenjáróra, az ékességre utal. A „keresztény csillagképek” sorában a „Szt. Heléna a kereszttel” nevet kapta ez az alakzat 1661-ben. Heléna, Ilona, Tündérszép..., a közeli elágazásban van a „Tündérek fordulója”, az Anyaszentegyház.

Anyá, mert nő, asszony, szülő, mert táplál, nevel-növel, mert örök biztonság (icsinck (gyermek), a nagyinak (férfi), mert Mária, a Nap-Jézus háza, vagys a fehér Hold!

Szent, mert tiszta, fehér, mert szűz (hő és tej).

Egy, mert Isten lakik benne, mert középpontja környezetének.

Ház, mert meleg, mert otthon, mert védlelem (kerítés, fal), mert befogad, mert haza.

9.

Legvégül magam elé idézem a nagyszülői házat a bíhari Konyár-ból: a falu központja, ami a falu szélén // van, azaz a templom felől jöve a széles, poros utcán *egy alig-dombnyi emelkedő előtt kettéválik az út a gólyafészkes villanypózna tővében... Az Y-alakzat egyik szára-lába balra lejt, s neki a falu evégében lévő mezzeje fclé, ahol libák, rucák és disznók találtak maguknak napi boldogságot, hiszen a „Búzás-tó” is itt volt.*

Másik lába-szára, a jobboldali, melyet hívnak ma is Csillag-városnak (!), a temető és a szőlőskertek felé tereli az errejárót. A közép maga a telek, a ház, az Élet, az elágazás. Koronája, öre, szeme. Környezetének kitüntettje, helyi szakralitás. A múltam és szívem jelene. Hát a jövőm?

Tájélok:

Torockai-Wigand Ede: *Öreg Csillagok „Régi Magyarság” sorozat. Műszaki Könyvkiadó, 1989.*

Rudolf Drössler: *Amikor a csillagok istenek voltak Kossuth, 1986.*

Pap Gábor: *Csak tiszta forrásból! Mandátum, 1990.*

Jankovics Marcell: *„Fehérláfia” c. népmeséből alkotott rajzfilm.*

Népmesékből: *Vizi Péter és Vizi Pál A tejkút, Fehérláfia*

Vámos Ferenc: *Kozmosz a magyar mesében I. kötet: A térelkép-*

zelés Bp. 1943.

Debrecen első képi ábrázolása a szücs céh által 1783. augusztus 7-én kiállított szabadulolevelén. Valószínűleg az 1770-es évek végén készítette Endrédi József faragószó.

RÁCZ ZOLTÁN

A DEBRECENI HÍDFŐÁLLÁS

A szarmata sáncrendszer (lásd további erről szóló cikkeinket a 30. oldaltól) lényegében demarkációs vonalként működött a római birodalom északkeleti határán! Hadászati jelentősége csekélyebb lehetett, jóllehet ebből a szempontból is igen ésszerű kialakítású és vonalvezetésű volt. A lehető legegyszerűbb eszközökkel biztosította az elérhető legjobb védekezést: víz-sárok, ferdén kiálló karosor, emelkedő és a tetején kerítés állta útját a betolakodónak. A sánc vonalait nagyon ügyesen kihasználták a természetes akadályokat, így az Észak-Alföldön az állandóan, vagy gyakran vízzel borított területeket. Az árok sokszor ezek között fészült - nyilván így nyerte a feltöltéshez szükséges vizet is - vagy két tó közötti szoroszt zárt le keresztben. A barbár támadások széles sávjában érték a birodalom határát, melyet a római katonaság kis létszámával nem tudott feltartóztatni, így arra kényszerült, hogy a régi módszer szerint (a periferiák beenszűlött tőrseiből is toboroztak) az elhagyott hagott halármenni földekre telepített barbárokat kötelezze szerződéssel a katonai szolgálatra. Ők ezt vállalták, hiszen így részesülhettek a római civilizáció áldásaiból is. Útközállamok jöttek létre a határ mentén² - ismerős a módszer a XX. század-ból is. A rómaiaknak tehát a Duna vonalán húzódó límesen túl az Alföldet is ellenőrizniük kellett őrbáráikkal egészen a távoli örállomásokig³. Szükségesszerű volt ugyanis, hogy a límes híd-főállásaihoz hasonlóan, a külső erődvonalon is létesítsenek őrhelyeket.

A Duna felől Nyugatról Keletre haladó sánc a Tisza széles árterén túljutva Délnek fordul, mintegy megismételve a Duna-límes vonalát. Közbevetőleg megjegyezhető, hogy ez az ismétlés, a mennyiségi fölny erőltetése a minőségi előrelépés helyett milyen jól tükrözi egy hanyatló birodalom menthetetlen pusztulását. A Délnek forduló erődvonalon megfigyelése azonban több tanulsággal is szolgál. Alapvetően végig; nyugati oldalán a Hajdúhát szárazabb sávja, mely a Tiszántúlon még értékes földje miatt is alkalmas volt a megtelepülésre, keleti oldalán pedig a sok apró vízállással tarkított homokos Nyírség, mely önmagában is nehezen járható vidék lehetett támadások esetén. Ez a sáv biztosította a kapcsolatot a Felvidék és Erdély között még a középkorban is, s ezt a szándékot az árok vonala is megerősíti. A kettős sánc Várad irányába kinyílik. S ne feledjük, hogy ez a töltés egyúttal híd is lehetett békeidőben, mely hosszában szelte át a víznyős területeket. A két sáncvonal a két vége felől nézve pedig középtájon beszűkül. Haditechnikai alakulatként vizsgálva hasonló ez a középkori várak sorosaihoz, bár jóval szélesebb kiterjedéssel. Ahol a legszűkebb, ott

támadható a beszorult ellenség, de ez egyúttal itt egy olyan természeti terület, melyet hídnak is tekinthetünk a Nyírség és a Hajdúhát árvizes területein át. A határ bekeidőben és támadás esetén egyaránt kiemelkedően fontos terület: ennek mentén kell az őrhelyeket, crődítéseket kiépíteni, de egyúttal ezek biztosítják az átjárhatóságot is, amely a kereskedelem az árumegállítás, a vásártartás, a vám leltősegeit is adja. Ez pedig ott jöhet létre legelőször, ahol a táj eltarthatósága a legjobb. Ugyanakkor itt lehet a katonaság is a legnagyobb létszámú. Az előbb említett hid szerepéhez az is hozzájárul, hogy itt a legszelebb a Hajdúhát termékeny földjével. Ki is mondhatjuk végre, hogy itt található Debrecen.

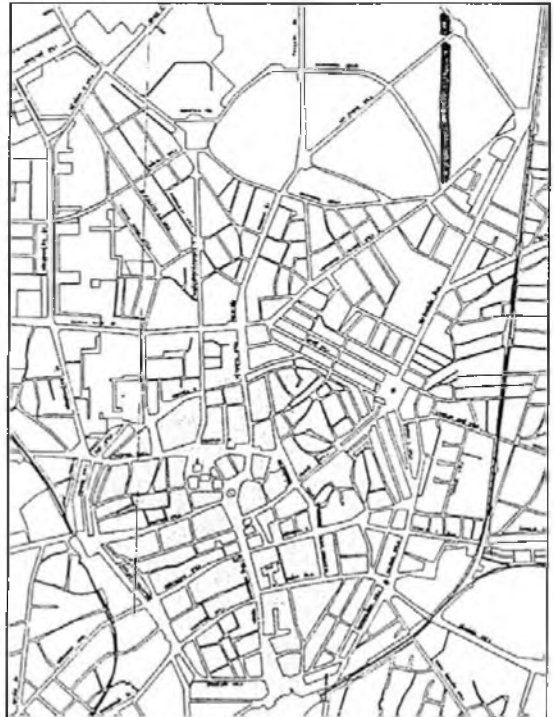

- Szarmata, vagy az év legnagyobb részében víz alatt álló területek
- Óvások általában hosszabb-rövidebb kőg vázát borított területek
- szarmata sánc

Az Alföld északkeleti részének vízborította és árvízjárta területei a honfoglalás korában és a szarmata sáncok. Borsy Zoltán rajza

Tekintsünk most el a történeti kronológiától, attól, hogy a várost illetően a XI. századnál előrébb nemigen merészkedtünk. Folytassuk a gondolatort azzal, hogy a hidhoz hídfoállítás is tartozik, melyet a rómaiak ellenőrizhettek. Lehetséges hát, hogy Debrecen nem a táji jellegzetességek hozták létre (szé mindíg is sovány magyarázat volt) hanem az eddigi elemzett hadászati szempontok? Elképzelhető, hogy az crödrendszer hozta létre azokat a településeket, amelyek most ott sorakoznak rajta? Ha így van, akkor belátható, hogy a legfontosabb és legkedvezőbb helyzetben lévő erősödött meg a legjobban és lett kétszázézeres nagyvárossá! Természetesen elképzelhető fordítva is: a sánc szándékosan már meglévő települések mentén haladt el. A tyúk és a tojás dilemmáját most mellőzhetjük, mert számunkra nem ez a döntő kérdés, hanem az, hogy létezett-e már Debrecen öse a IV. században?

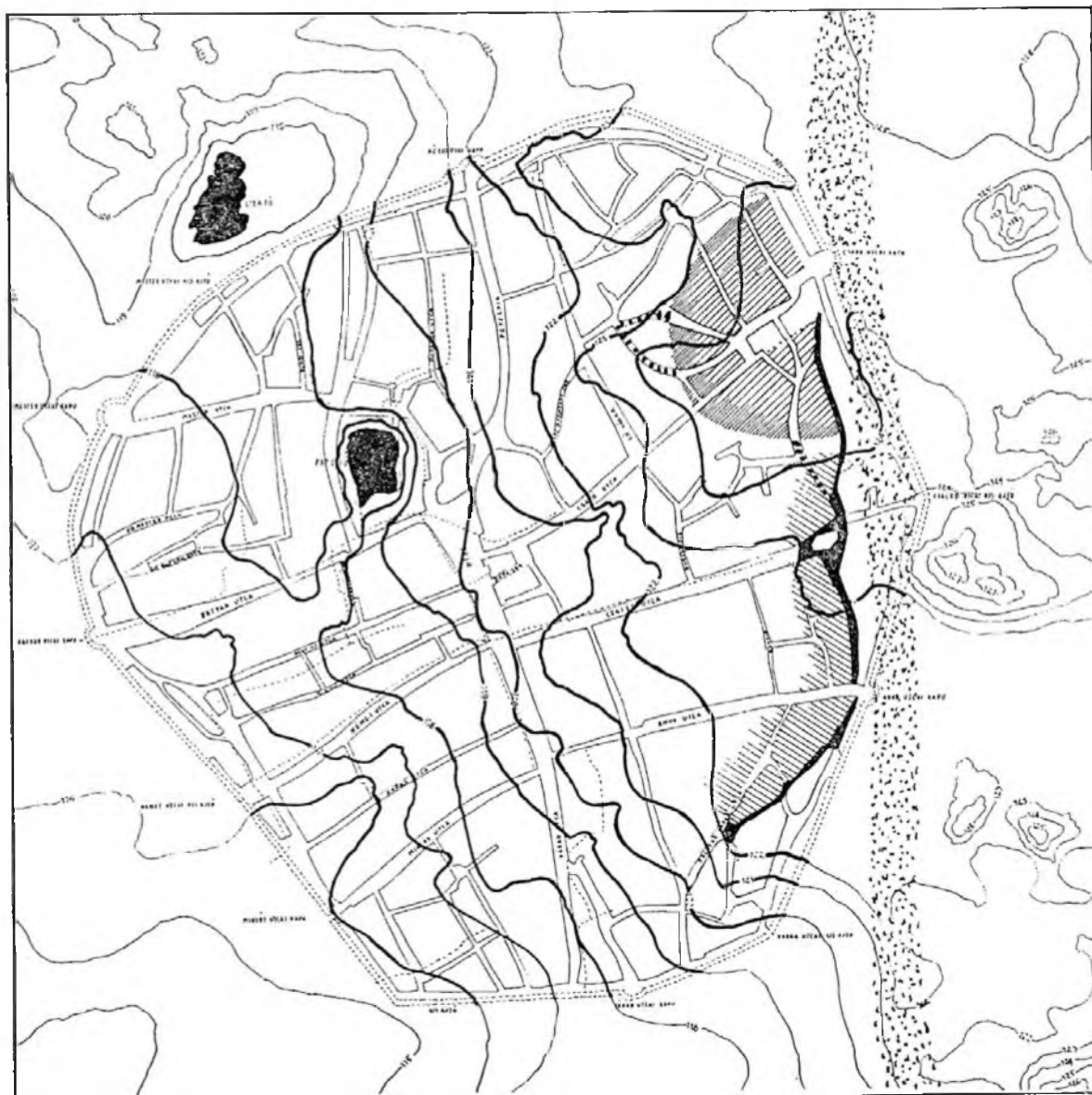
Az bizonyos, hogy a szarmata sánc és a város ma egyszerre létezik, jóllehet a város nemigen vesz róla tudomást. Ott van pedig, bárki láthatja a Köztemető előtti parkerdőben. Majdnem pontosan E-D-i irányban húz lefelé, befelé a városba⁹. Pontosabban elhúz mellett. Próbáljuk gondolatban megkeresni azt a részt, amelyet az építkezések nyomtalanul eltüntettek! A folytatás Keletről éppen a történelmi belváros (vagyis amit a legkorábbi, 1750-es térképről ismerünk) keleti oldala mellett

A szarmata sánc megmaradt részei Debrecen belterületén (Garam - Patay - Soproni)

halad el. Debrecen rekonstruált domborzati térképén⁶ láthatjuk, hogy a sánc dombok sora és tavak sora között halad el, a dombok peremén. (Hadd figyelmeztessem itt a hegyvidéki és városiakó olvasókat: a síkságon egy 3-4 méter magas domborulat is hegynek látszik, s az is.) A tavak, a jó minőségű talajvíz felé hagy nagyobb helyet az élet számára, s a „hegyeket” kívül hagyja a hadászatnak. Ezek egyrészt kilátók, másrészt elrejtik a várost, mert a kicsi házakat eltakarják. Ez a dombos rész ugyanakkor a két sánc, a szoros belsőjében található, így a külső soron átjutó támadók megfigyelésére és visszatámadására is használható. De hol van a hídfoállítás?

Debrecen legősibb településmagját már régóta azon a magas platón feltételezzük, amely a dombok közül kinyúlik nyugati irányban⁷. Valóban itt található az a zerguzs utcaszövedék, amelyekre István László kutatásai adnak megerősítést. A Csapó utcai kapu belső oldalán a telekalakulatokból kirajzolódik egy sugaras gyűrűs rendszernek a kétharmada. Hol a maradék? Nem kell maradéknak lenni, hiszen ez a gyűrű úgy tapad a kerítésen lévő kapura, mint egy erődítmény. Beicé fejlődik, Y elágazásokkal tart kifelé, s ezek a gyűrűn túl, feltehetően később, újra összeértek. Ezek az orsók így félrevezették, mert nem ezek a településmagok, hanem a gyűrű közepe, a Csapó-kanyar. A telekvonalakból kirajzolódik a Csapó utcának egy egyenes folytatási iránya is a kapu felé, s így feltételezhető egy eredetileg üres belső tér, mely elnyújtott téglalap formájú. A „hídfoállítás” szerkezete gyanúsán hasonlít a római katonai crődök és táborok NY-K irányú főújára, bár a település a mérnöki szögletességénél jóval szervezettebbnek tűnik. Hagyjuk el végül a történelmi belvárost övező kerítés egyenes vonalát, s akkor a belül kigyúzó utcák (benne a mai Kigyó utca) is az egykori nagy kapuhoz húzzák a tekintetet. Megjegyzendő, hogy ugyanúgy kirajzolódik egy kapu lehetősége egy kicsit Déltre, a mai Vörös templom helyén is. Végezetül hadd utaljunk arra az örökségre, mely ma már nem látható: a debreceni árokra, vagy más elnevezéssel kerítésre, mely a várost körbefogva védte (vagy csak a határát jelölte?). Árok és a töltésen kerítés. Mint a szarmata sánc.

Debrecen belvárosán áthaladó rétegvonalak és a késő római kori sáncrendszer Soproni Sándor kutatásai alapján

JEGYZETEK

- ¹ Visy Zsolt: A római limes Magyarországon (h.é.n.) 23. l.
² Dixon, Philip: Britek, frankok, vikingek (h.é.n.) A múlt születése sorozatban, 9. l.
 Feltűnő, hogy az angol szerző a téma leírásakor meg sem említi a származékait, s az Alföldön előretolt erődrendszert.
³ Visy i.m. 23. l.
⁴ Debrecen története 1693-ig 1. szerk. Szendrey István Debrecen, 1984. 22. l. (Borsy Zoltán)
⁵ Garam - Patay - Soproni: Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken Régészeti füzetek Ser. II. No. 23. Magyar Nemzeti Múzeum, 1983. A közlemény végigköveti a sánc nyomvonalát, pontosan meghatározva a debreceni szakasz helyét is.
⁶ Sági Lajos: Debrecen település- és építéstörténete Debrecen, 1972. 4. rajz alapján
⁷ Sági i.m. 10. l.